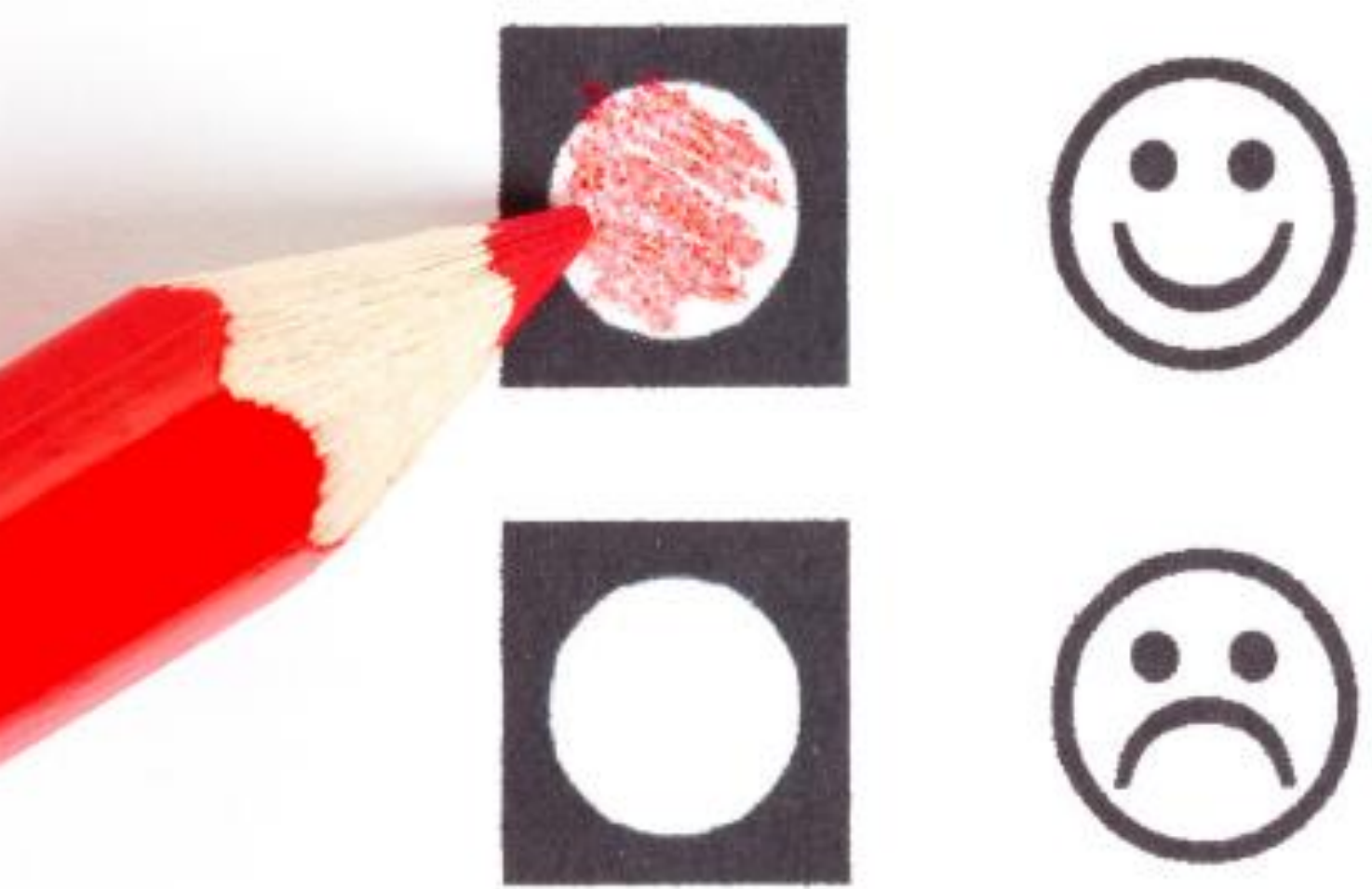

Analyse

Partijprogramma's Tweede Kamer Verkiezingen 2021

ieder(in)

Netwerk voor mensen
met een beperking of
chronische ziekte

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1 Inleiding	5
2 Verantwoording	5
3 VN-Verdrag en ervaringsdeskundigheid	7
4 Zorg en ondersteuning	8
5 Inclusief onderwijs	12
6 Werk en Inkomen	15
7 Toegankelijkheid	18
8 Wonen	21
9 Zelfstandig reizen	24
10 Mantelzorg	26
11 Rechtspositie	28

Bijlage 1: Reacties van politieke partijen

Bijlage 2: Overzicht van partijprogramma's

Samenvatting

Gekeken naar alle partijprogramma's is het goed om te zien dat veel er van het belang van het VN-verdrag Handicap onderstrepen. Tegelijkertijd zijn er maar weinig partijen die het facultatieve protocol willen ratificeren, een cruciale stap naar een inclusieve samenleving. Daarbij wordt duidelijk dat partijen, ook al benadrukken zij het belang van het VN-verdrag Handicap, niet altijd expliciet aandacht hebben voor mensen met een beperking. Andere partijen focussen zich sterk op specifieke onderwerpen of blijven erg algemeen.

Het is belangrijk dat partijen op alle onderwerpen specifiek aandacht hebben voor mensen met een beperking. En samen met mensen met een beperking door ontwikkelen. Een idee om gelijke kansen te bevorderen klinkt mooi. Maar of het nou gaat over wonen, werk, zorg, vervoer of onderwijs: het succes van ideeën staat of valt bij de concrete uitvoering en de mate waarin ervaringsdeskundigen bij de uitwerking worden betrokken. Hieronder wordt per thema in een notendop de belangrijkste overkoepelende bevinding weergegeven:

VN-verdrag Handicap; daad bij het woord voegen

Het VN-verdrag wordt veel genoemd, maar ratificatie zeer weinig. Ook het expliciet benoemen van het belang van ervaringsdeskundigen komt weinig aan bod. Dit zijn cruciale elementen voor een succesvolle regeerperiode.

Zorg en ondersteuning; versplinterde aandacht

Alle partijen hebben aandacht voor zorg en ondersteuning, maar specifieke aandacht voor mensen met een levenslange en levensbrede ondersteuningsbehoefte is er weinig.

Inclusief onderwijs; inclusie begint te landen

Verschillende partijen willen toe naar een inclusief onderwijssysteem, anderen houden vast aan passend onderwijs. Wat verder opvalt: relatief weinig aandacht voor studenten met een beperking in het mbo, hbo en wo, terwijl dit ook een belangrijk onderwerp is voor inclusief onderwijs.

Werk en inkomen; staat of valt bij de uitvoering

Termen als 'basisbaan' en 'sociale ontwikkelingsbedrijven' zijn populair in de programma's, maar echt concreet wordt het niet. De mate waaraan deze ideeën bijdragen aan inclusie op de arbeidsmarkt hangt af van de uitwerking. Veel partijen willen de kostendelersnorm afschaffen. Dat is positief.

Toegankelijkheid; aandacht nodig voor alle facetten

Bij toegankelijkheid blijven de partijen vaak algemeen. Concrete toezeggingen voor bijvoorbeeld een actieplan blijven uit. Daarnaast hebben veel subthema's, zoals digitale toegankelijkheid, maar beperkt aandacht.

Woningnood; veel ideeën, weinig specifiek

De partijen hebben uitgebreid aandacht voor oplossingen voor de woningnood. Maar dit blijft veelal algemeen. Specifiek aandacht wonen en woon-zorg vormen voor mensen met een beperking komt weinig naar voren.

Zelfstandig reizen; maatwerk wordt niet over gesproken

Verschillende partijen hebben aandacht voor verbetering van de toegankelijkheid van openbaar vervoer, maar opvallend is dat geen enkele partij aandacht besteed aan maatwerk in het doelgroepenvervoer.

Mantelzorg; mantelzorg verbeteren daar is men het over eens

Veel partijen geven aan mantelzorg te willen verbeteren. De manier waarop partijen dit concreet willen doen, verschilt.

Rechtspositie; geleerd van de toeslagenaffaire?

Verschillende partijen noemen de verbetering van de toegang tot (rechts)hulp. Specifieke aandacht voor mensen met een beperking is er nauwelijks.

1. Inleiding

Een samenleving waaraan iedereen kan deelnemen is alleen mogelijk wanneer ook de politiek oog heeft voor inclusie en vraagstukken die spelen in het leven van mensen met een beperking of chronische aandoening. Met behulp van een online uitvraag hebben wij ons [verkiezingsmanifest](#) opgesteld waarin de tien belangrijkste thema's worden uitgelicht die aandacht behoeven om stappen te zetten richting de inclusieve samenleving. Dit manifest hebben wij onder meer gedeeld met partijprogramma commissies die zich buigen over de partijprogramma's. De informatie waar de kiezer zijn of haar stem op kan baseren.

Deze partijprogramma analyse is bedoeld als naslagwerk om te kijken in welke mate punten die voor mensen met een beperking belangrijk zijn, aandacht krijgen in de partijprogramma's. Daarbij hebben we ons verkiezingsmanifest als uitgangspunt genomen om focus aan te brengen in de analyse. Ook onderwerpen die in veel partijprogramma's worden genoemd krijgen de aandacht.

2. Verantwoording

Selectie partijen

Er hebben zich dit jaar maar liefst 37 partijen verkiesbaar gesteld. Een selectie criterium was daarom nodig. In onze analyse hebben we alleen gekeken naar de 13 partijen die op dit moment één of meer zetels hebben in de Tweede Kamer.

Selectieve weergave van standpunten

In onze analyse hebben wij uitsluitend gekeken naar de partijprogramma's. Elke partij maakt een eigen keuze en overweging hoe uitgebreid zij hun programma schrijven. Ofwel, partijen met een uitgebreider partijprogramma benoemen meer onderwerpen of onderwerpen meer in detail. Als partijen bepaalde standpunten niet in hun programma meenemen, betekent dit niet dat ze geen voorstander zijn van dit punt. Daarom hebben we deze analyse voor publicatie laten lezen door de 13 partijen. Hun reacties (en aanvullingen) zijn terug te vinden in de bijlagen.

Wij hebben ons beperkt tot standpunten die relevant zijn voor onze achterban. Ook daarin is het ingewikkeld om alle standpunten van partijen aandacht te geven. Voor een compleet inzicht in de partijstandpunten is het dan ook belangrijk om de partijprogramma's zelf te raadplegen. In de bijlagen vind je de links naar partijprogramma's uit onze analyse én een volledig overzicht van andere deelnemende partijen, zoals BIJ1 en JA21.

Het VN-verdrag Handicap alleen noemen is niet genoeg

De partijen die de uitvoering van het VN-verdrag Handicap noemen, onderschrijven daarmee in zekere zin ook direct alle punten die van belang zijn voor mensen met een beperking. Denk bijvoorbeeld aan de inzet van ervaringsdeskundigheid. Dat beleid alleen succesvol kan zijn wanneer het samen met mensen waar het om gaat wordt ontwikkeld is namelijk een van de kernpunten uit het VN-verdrag. Sinds de invoering van het VN-verdrag hebben we echter gemerkt dat enkel het VN-verdrag onderschrijven, niet betekent dat dit ook in de uitvoering overal is terug te zien. Daarom kijken we, ook wanneer partijen het VN-verdrag Handicap noemen, nog wel of thema's en onderwerpen ook specifiek genoemd worden door partijen.

Weergave politieke partijen

Bij ieder hoofdstuk geven we schematisch weer of partijen het onderwerp noemen. Hierin hebben we de partijen van de afgelopen regeerperiode vooraan geplaatst en vervolgens op zetelgrootte de overige partijen. In de tekstuele weergave van wat partijen inhoudelijk vinden, hebben we zoveel mogelijk alfabetische volgorde aangehouden.

Iets gemist of onjuist weergegeven?

De partijprogramma's zijn goed voor flink wat pagina's bij elkaar. Mochten belangrijke onderwerpen missen of verkeerd zijn weergegeven, meldt dit dan bij: verkiezingen2021@iederin.nl

3. VN-verdrag en ervaringsdeskundigheid

3.1 Manifest Ieder(in) over ervaringsdeskundigheid

Het VN-verdrag Handicap is in 2016 ingevoerd. Toch is sindsdien de positie van mensen met een beperking eerder verslechterd dan verbeterd. De werkelijke uitvoering van het verdrag moet dus eigenlijk nog beginnen. De uitvoering gaat alleen slagen, als mensen met een beperking en hun organisaties structureel worden betrokken bij al het nieuwe beleid dat hen aangaat. Zowel landelijk als lokaal en provinciaal. Die betrokkenheid is essentieel om nieuw beleid en nieuwe voorzieningen werkelijk passend te maken.

We hebben de partijprogramma's bekeken op:

- Wordt het VN-verdrag genoemd?
- Is de ratificatie van het facultatief protocol van het VN-verdrag opgenomen?
- Is er expliciet aandacht voor de inzet van ervaringsdeskundigheid?

3.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Worden de bovenstaande drie onderwerpen genoemd?

Nee	-
Ja	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvdD	SGP	DENK	50+	FvD
VN-verdrag	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-	-	-	-
Ratificatie facultatieve protocol	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-
Ervaringsdeskundigheid	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-

3.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

Wordt de invoering van het VN-verdrag genoemd?

Met uitzondering van SGP, FvD, 50Plus, DENK, en PVV hebben alle partijen de uitvoering van het VN-verdrag Handicap opgenomen in het partijprogramma. FvD pleit expliciet tegen subsidieverstrekking aan organisaties die een bepaalde identiteit vertegenwoordigen.

Staat de ratificatie van het facultatieve protocol opgenomen in het partijprogramma?

Nederland heeft in 2016 het VN-verdrag geratificeerd, maar nog niet het facultatief protocol. Ratificatie hiervan maakt het mogelijk rechtstreeks een klacht in te dienen bij het VN-comité wanneer het VN-verdrag wordt geschonden. De ratificatie van het facultatief protocol van het VN-verdrag Handicap is door de volgende vier partijen opgenomen in het partijprogramma: D66, CU, PvdA en GroenLinks.

Wordt de inzet van ervaringsdeskundigen expliciet genoemd?

De volgende partijen hebben, naast het VN-verdrag Handicap, ook de inzet van ervaringsdeskundigheid expliciet benoemd in de tekst van het partijprogramma: CU, D66, GroenLinks en PvdA.

4. Zorg en ondersteuning

4.1 Manifest Ieder(in) over Zorg en Ondersteuning

In ons manifest richten we ons op twee punten: passende én betaalbare zorg en ondersteuning.

Passende zorg en ondersteuning is voor mensen (inclusief kinderen en jongeren) met een beperking van vitaal belang. Toch schiet het huidige systeem tekort voor mensen die levensbreed en levenslang zorg nodig hebben. Daar komt nog bij dat deze mensen vaak op meerdere levensgebieden ondersteuning nodig hebben. Het regelen van de benodigde ondersteuning is ingewikkeld vanwege de bureaucratie en de vele loketten. Volgens ons is nodig:

- Een eigen aanpak en beoordelingskader voor mensen die levensbreed en levenslang zorg nodig hebben
- Meer samenhang komt tussen ondersteuning op verschillende levensgebieden
- Het vereenvoudigen van het regelen van passende ondersteuning

Mensen met een beperking of chronische ziekte hebben hogere zorgkosten dan de gemiddelde Nederlander. Vaak komen daar kosten voor niet-verzekerde zorg bovenop. Evenals allerlei 'meerkosten', zoals keuringen, maaltijdvoorzieningen, wonen (hogere stook- en servicekosten), reizen en werken. Op dit moment worden te veel mensen door (stapelning van) zorgkosten de armoede ingeduwd. Dit gaat weer ten koste van hun participatie en kan leiden tot zorgmijden en verergering van klachten. Daarom pleiten we onder andere voor:

- het afschaffen van eigen risico
- invoering van een inkomensafhankelijk maximum aan zorgkosten
- eigen bijdrage in de zorg verlagen

4.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Komt het programma overeen met ons Manifest?

Nee	-
Ja, maar algemeen of beknopt	/
Ja	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvDD	SGP	DENK	50+	FvD
Expliciet aandacht voor mensen met beperking of chronische ziekte	/	/	/	+	/	+	/	-	/	+	-	-	-
Expliciet aandacht voor jeugd met beperking of chronische ziekte	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Eigen aanpak / beoordelingskader	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Meer samenhang op verschillende levensgebieden	-	/	-	+	-	+	-	/	-	-	-	/	-
Passende zorg en ondersteuning	/	-	/	/	-	/	/	-	/	/	/	-	-
Afschaffen eigen risico	-	-	/	-	+	+	+	+	+	-	+	/	/
Eigen bijdrage	-	-	/	/	-	+	+	/	-	/	+	-	-
PGB	-	-	+	+	-	+	-	-	-	+	-	-	-

4.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

Ruim de helft van de partijen noemt in hun partijprogramma specifiek mensen met een beperking, namelijk CDA, CU, D66, GL, PvdD, PVV, SP, SGP en VVD. Een deel daarvan blijft heel erg algemeen. D66 en PvdD hebben daarnaast ook aandacht voor (gezinnen met) kinderen met een beperking. Alleen PVV pleit voor een eigen aanpak voor mensen die levensbreed en levenslang zorg nodig hebben, in de vorm van een aparte wet.

Overige onderwerpen die we hier noemen gaan over passende en betaalbare zorg voor iedereen, die daarmee ook van toepassing zijn op mensen met een beperking. De inkoopkant van zorg hebben we buiten beschouwing gelaten.

Expliciet aandacht voor mensen met een beperking bij zorg en ondersteuning

Dit zeggen de volgende partijen hierover: (CU (3), D66 (2), GL (3), PvdD, PVV, SGP (4), SP, VVD)

- Investeren in kwaliteit gehandicaptenzorg (CU)
- Goede begeleiding voor mensen met (licht verstandelijke) beperking (CU)
- Bij levenslange problematiek (...) via de zorg aanspraak op levensloopbegeleiding (CU)
- Meer onderzoek naar mensen met ernstige gedragsproblematiek (D66)
- Meer ondersteuning voor intensieve zorg vergrijzende groep gehandicapten (D66)
- Zorg in eigen regio die aansluit bij wensen en behoeftes van mensen met beperking die langdurig intensieve zorg nodig hebben (GL)
- Voor mensen met een levenslange beperking afschaffen eigen bijdrage Wlz en Wmo. (GL)
- Zorglocaties ook geschikt voor mensen met een meervoudige beperking. (GL)
- Zorg vanuit Wmo en voor mensen met beperking bij voorkeur kleinschalig (PvdD)
- Zorg voor mensen met een levenslange beperking regelen in een wet (PVV)
- Recht op persoonlijk begeleider voor mensen die complexe en langdurige zorg nodig hebben (SGP)
- Persoonsvolgend budget voor mensen die levenslang en levensbreed hulp en ondersteuning nodig hebben i.p.v. inkoopafspraken met het zorgkantoor (SGP)
- Het leven van mensen met een beperking verdient bescherming tot het einde (SGP)
- Passende woonvormen in gemeenten voor jongeren met autisme (SGP)
- Betere zorg is nodig voor mensen met een beperking (SP)
- Bredere inzet van digitale zorg en ondersteuning in gehandicaptenzorg. (VVD)

Expliciet aandacht voor jeugd met beperking bij zorg en ondersteuning

Deze partijen hebben hier aandacht voor (D66 (2x), PvdD)

- 1 Hulpverlener als vast aanspreekpunt voor gezinnen met een kind met ernstige verstandelijke en meervoudige beperking (D66)
- Pilot voor automatische inkomenssteun zonder verdere verantwoording, bijvoorbeeld voor ouder die de zorg heeft voor een zeer ernstig en meervoudig gehandicapt kind (D66)
- Zorgteams op school met aandacht voor leerachterstanden, kinderen met beperkingen en uitzonderlijke intelligentie (PvdD)

Meer samenhang tussen ondersteuning op verschillende levensgebieden

Deze partijen hebben hier aandacht voor: (CDA, CU (4), GL, PvdA)

- Stevig inzetten op versterking van drempelvrije wijkteams met verschillende professies (welzijn, zorg) (50Plus)
- Regionaal, integraal en over de zorgdomeinen heen organiseren (CDA)
- Een (..) overheid, die begrijpt dat mensen met een beperking integrale zorg en ontwikkeling nodig hebben (CU)
- Meer samenhang in aanbod en juiste zorg op de juiste plek door de juiste persoon, ook bij jeugdhulp (CU)
- Eén gezin één plan en familienetwerk beraad vaker inzetten (CU)
- Eenduidige regie in de regio voor domein overstijgende zorg (CU)
- Verbeteren aansluiting tussen passend onderwijs en jeugdzorg (PvdA)

Passende zorg en ondersteuning

Dit zeggen de partijen erover (CU (2), DENK, D66, GL, PvdA, PvdD, SGP (2), SP (2), VVD)

- Zoveel mogelijk 'de zorg naar de mensen toe brengen' (50Plus)
- Een meedenkende en mensgerichte overheid (CU)
- Zet in op vraaggerichte, passende zorg met instandhouding van PGB (CU)
- Inzet op cultuurspecifieke en cultuur sensitieve zorg (DENK, PvdA)
- Zorg in eigen regio die aansluit bij wensen en behoeftes van mensen met beperking die langdurig intensieve zorg nodig hebben (GL)
- Gemeenten aanspreken op verplichting divers en bij vraag aansluitend Wmo-aanbod (SGP)
- Persoonsvolgend budget voor mensen die levenslang en levensbreed hulp en ondersteuning nodig hebben i.p.v. inkoopafspraken met het zorgkantoor (SGP)
- Voorkomen dat zorg per gemeente verschilt door invoering van een gemeentelijk basispakket voor o.a. huishoudelijke hulp, begeleiding, dagbesteding en respijtzorg (SP)
- Beperken bureaucratie en verantwoordingsdrang in de jeugdzorg (SP)
- Eén aanspreekpunt bij gemeente en zorgkantoor samen om patiënten te helpen bij vinden van juiste zorgorganisatie. (VVD)
- Zorg dicht bij het kind organiseren, doelmatiger doorverwijzen door aanwezigheid (VVD)
- Eigen zorgbudget voor cliënten langdurige zorg (persoonsvolgende bekostiging) (VVD)
- Praktijkondersteuners jeugd bij huisartsenpraktijken (CU, VVD)
- Leeftijd jeugdzorg omhoog (D66, CU, PvdD)

Eigen risico

Dit zeggen de partijen (50Plus, CDA, CU, D66, DENK, FvD, GL, PvdA, PvdD, PVV, SGP, SP, VVD)

- Een eigen risico van maximaal 400 Euro per jaar (D66)
- Keuze voor vrijwillig hoger eigen risico in ruil voor lagere zorgpremie (SGP)
- Verlaging eigen risico naar 200 Euro (50Plus, FvD)
- Afschaffen eigen risico (DENK, GL, PvdA, PvdD, PVV, SP)
- Eigen risico blijft gelijk (CDA, CU, SGP, VVD)

Zorgtoeslag

Dit zeggen DENK, GL, PvdA, PvdD, PVV, SP over zorgtoeslag:

- Zorgpremie moet omlaag (DENK)
- Nationaal Zorgfonds (SP)
- Behouden zorgtoeslag voor lagere inkomens (PVV)
- Verlagen premie, stoppen zorgtoeslag (GL, PvdA)
- Premie inkomensafhankelijk, zorgtoeslag overbodig (PvdD, SP)

Eigen bijdrage

Dit zeggen CDA, CU, D66 (2), DENK, GL (2), PvdA, SGP (4), SP over eigen bijdrage:

- Harmonisering van de eigen bijdragen tussen wetten onderling (CU)
- Eigen bijdrage medicijnen maximaal op 250 Euro (D66)
- Eigen bijdrage verdelen verschillende behandelingen, hulp- en geneesmiddelen max €100 (D66)
- Inkomensafhankelijke bijdrage wijkverpleging (D66)
- Eigen bijdrage voor de zorg verlagen (DENK)
- Aanpassing WMO-abonnementstarief; i.i.g. hogere inkomens een eigen bijdrage (CDA)
- Afschaffen eigen bijdrage mensen met levenslange beperking voor Wlz en Wmo-ondersteuning. (GL)
- Bijbetaling geneesmiddelen gemaximeerd (SGP)
- Indien op wachtlijst met indicatie geen hoge eigen bijdrage (SGP)
- Inkomensafhankelijk maximum aan eigen bijdragen (SGP)
- Afschaffen abonnementstarief Wmo (CU, PvdA)
- Inkomensafhankelijke eigen bijdrage WMO (D66, GL, SGP)
- Eigen bijdrage wordt overbodig, doordat gemeenten voldoende middelen krijgen (SP)

Persoonsgebonden budget

Dit zeggen CU, D66, GL, SGP, VVD over Pgb:

- Vrije keuze Pgb of zorg in natura (D66)
- Vertrouwen in de PGB-houder voorop (D66)
- Administratieve verlichting voor Pgb-houders (D66)
- Hard optreden tegen fraude met PGB door zorgaanbieders (D66)
- Zet in op vraaggerichte, passende zorg met instandhouding van PGB (CU)
- Intensieve (kind-)zorg vanuit het PGB moeten dit kunnen blijven doen, onder het normenkader van de zorg van verpleegkundigen (CU)
- Eigen regie in zorg waar mogelijk met Pgb (GL)
- De administratieve lasten voor budgethouders moeten drastisch naar beneden (SGP)
- Het aanvragen van Pgb in de Wmo niet ontmoedigen of financieel onaantrekkelijk maken (SGP)
- Het Pgb heeft reële en toereikende tarieven nodig (SGP)
- Meer werk maken van de invoering van het administratiesysteem Pgb 2.0 (SGP)
- Pgb uitsluitend voor zorg gebruiken. Overige ondersteuning in natura via de gemeente. (VVD)

Bekostiging zorg en ondersteuning

Dit zeggen de volgende partijen hierover (50Plus, CU, D66, PvdA, PvdD, SP, SGP):

- Slimmer inkopen specialistische hulp (CU)
- Resultaatgericht contracteren (CU)
- Gemeenten hanteren reële Wmo-tarieven (SGP)
- Wegnemen van financiële prikkels voor gemeenten om mensen sneller door te laten stromen naar de Wlz (SGP)
- Financiële afwegingen gemeenten mogen kwaliteit jeugdzorg niet onder druk zetten (SP)
- Voldoende geld om jeugdzorg goed te kunnen regelen (CU, D66, PvdD, SP)
- Gemeenten moeten genoeg geld krijgen om de Wmo goed te regelen. (D66, PvdA, PvdD, SP, SGP)
- Geoormerkt geld voor zorgtaken (PvdD, SP)

Overig Wmo en Jeugdhulp

Een aantal partijen noemen nog standpunten die we hier niet ongenoemd willen laten, namelijk 50Plus, CU, D66, GL en SGP.

- Maak patiënten-/cliëntendossier toegankelijk voor alle betrokken zorgaanbieders (50Plus)
- Onafhankelijke cliëntondersteuners blijft wettelijk vastgelegde taak in Zvw en Wmo (CU)
- Onafhankelijk toezicht op de WMO (D66)
- Gemeenten moeten onafhankelijke cliëntondersteuning faciliteren voor wetten die ze uitvoeren in het sociaal domein (GL)
- Jongeren krijgen recht op zelfgekozen vertrouwenspersoon (GL)
- Uithuisplaatsingen voorkomen en dwangbehandelingen en separatie afschaffen (GL)
- De overheid moet realistische verwachtingen hebben over zelfredzaamheid (SGP)
- Gemeenten krijgen ruimte om burgers meer aan te spreken op eigen verantwoordelijkheid (SGP)
- Minder papierwerk voor wetten die onvrijwillige zorg beperken (SGP)
- Centraal hulpmiddelenloket dat vanuit de Zvw wordt geregeld en gefinancierd (SGP)

5. Inclusief onderwijs

5.1 Manifest Ieder(in) over inclusief onderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we wat partijen zeggen over onderwijs in relatie tot leerlingen en studenten met een beperking. In ons verkiezingsmanifest benadrukken we het belang van inclusief onderwijs. We constateren dat de Wet Passend Onderwijs onvoldoende werkt om de stap te kunnen maken naar inclusief onderwijs. Ofwel onderwijs waar kinderen met en zonder beperking in hun eigen buurt samen kunnen leren en spelen en waar hun ontwikkelmogelijkheden centraal staan. Daar zijn wel randvoorwaarden voor nodig zoals extra handen in de klas en goed opgeleide leerkrachten. En een sterke positie van ouders als gelijkwaardig gesprekspartner. Ook van belang is dat scholen relaties aangaan met de buurt. Naast inclusief onderwijs in het basis- voortgezet onderwijs, is het ook belangrijk dat vervolgopleidingen in het middelbaar beroeps- en hoger onderwijs inclusief worden vormgegeven.

Om de standpunten van partijen weer te geven letten we met name op de volgende punten:

- Beweging richting inclusief onderwijs
- Meer ondersteuning en expertise in de klas
- Maatwerk voor leerniveau
- Aandacht voor mensen met beperking in vervolgopleidingen
- Medezeggenschap leerlingen en hun ouders

5.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Worden de bovenstaande 5 onderwerpen genoemd?

Nee	-
Ja, deels of heel beknopt	/
Ja	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvdD	SGP	DENK	50+	FvD
Richting inclusief onderwijs	-	/	+	+	/	+	/	+	/	/	-	-	-
Meer ondersteuning en expertise in de klas	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-	-	-	-
Maatwerk voor leerniveau	+	+	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-
Aandacht vervolgopleidingen	/	-	+	/	-	-	-	/	-	/	-	-	-
Medezeggenschap	-	+	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-

5.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

Naar inclusief onderwijs?

Hieronder staat aangegeven of partijen richting inclusief onderwijs willen bewegen, willen investeren in passend onderwijs of geen van beide:

- CU, D66, GroenLinks en PvdA geven aan stappen te willen zetten richting inclusief onderwijs, al benadrukt CU dit wel op verantwoord tempo te willen doen. D66 heeft de meest uitgebreide visie op inclusief onderwijs. D66 en GL benadrukken daarnaast beide dat onderwijs in de buurt ook onderdeel is van inclusief onderwijs.
- CDA, SP, SGP, PVV en PvdD willen passend onderwijs verbeteren.
- FvD wil passend onderwijs begrenzen en stelt dat kinderen die niet mee kunnen komen thuis onderwijs moeten krijgen of op speciale scholen.
- 50plus, DENK en VVD laten zich niet over dit thema uit in hun partijprogramma.

Meer ondersteuning en/of expertise in de klas

CDA, CU, D66, GL, PvdA, PvdD, SP agenderen meer ondersteuning en/of expertise in de klas:

- Doorzettingsmacht voor regievoerder die zorgt dat een kind de nodige hulp krijgt (CDA)
- Verhoging landelijke norm basisondersteuning en betere hulp voor ernstig meervoudig beperkte leerlingen, d.m.v. speciale onderwijszorgarrangementen (CU)
- Scholen krijgen wat ze nodig hebben om leerlingen met beperking goed onderwijs te geven. Zoals extra handen in de klas, kleinere klassen en ondersteuning van experts (D66)
- Investering in extra ondersteuning op school, 'samen naar school klassen' en meer vrijheid voor scholen en leraren om zelf hulp te organiseren die nodig is. (GL)
- Vastleggen welk niveau van basisondersteuning minimaal nodig is om kinderen te begeleiden en zorgen dat geld voor zorgleerlingen ook bij zorgleerlingen terecht komt. (PvdA)
- Meer handen in de klas, kleinere klassen, meer expertise op scholen en meer aandacht voor individuele leerlingen. (PvdD)
- Leerrecht voor leerlingen (CU, SP)

Maatwerk voor leerniveaus

CDA, D66, GL, PvdA en VVD willen meer mogelijkheden voor maatwerk.

- Eindexamens op passend niveau, bijvoorbeeld door vrijstellingen voor dyslexie (CDA)
- Scholen stimuleren en faciliteren onderwijs dat aansluit op de leerbehoeften en mogelijkheden van leerlingen en studenten. Zonder beperkende fysieke voorwaarden vooraf (D66)
- Leerlingen mogen vakken waar ze goed in zijn op een hoger niveau volgen en een vak waar ze minder goed in zijn op een lager niveau. (GL)
- Maatwerkdiploma's waarbij kinderen vakken waarin ze goed zijn op hoger niveau afleggen. (PvdA)
- Maatwerk waarmee leerlingen vakken op hoger niveau kunnen volgen en afronden. (VVD)

Aandacht vervolgopleidingen

Er is in de partijprogramma's beperkt specifiek aandacht voor studenten met een functiebeperking. Dit zeggen de partijen:

- Het profileringsfonds moet beter benut worden voor ondersteuning van studenten die onder bijzondere omstandigheden studievertraging oplopen. (CU)
- Er mogen op voorhand geen fysieke voorwaarden worden gesteld aan studenten. (D66)
- Positie van kwetsbare studenten, bijvoorbeeld bij uitschrijving, beter regelen. (SGP)
- Flexibeler hoger onderwijs mogelijk maken met accreditatie van digitaal onderwijs en mogelijkheid voor digitaal onderwijs voor mensen met een beperking. (VVD)

Medezeggenschap

CU, D66, GL en PvdA laten zich uit over medezeggenschap:

- Meer zeggenschap voor leraren en ondersteuners voor besteding passend onderwijs middelen en hoorrecht voor leerlingen, zodat kinderen altijd mee kunnen praten over besluiten over hun ondersteuning en leerplek. (CU)
- Ouders krijgen instemmingsrecht bij de regievoerder die benodigde hulp voor kind regelt (CDA)
- Sterkere vorm van medezeggenschap voor ouders. (D66)
- Verplichting om een leerlingenraad te hebben. (GL)
- Meer inspraak. Studenten en jongeren kunnen prima meebeslissen over hun studie en huisvesting. Daarom krijgen ze meer inspraak in het vervolgonderwijs. (PvdA)

6. Werk en inkomen

6.1 Manifest Ieder(in) over werk en inkomen

Mensen met een beperking – van jong tot oud – hebben recht op een duurzame baan en een fatsoenlijk inkomen. De arbeidsparticipatie van mensen met een beperking loopt echter ver achter. Bovendien kunnen veel werkenden maar moeilijk rondkomen. Bijvoorbeeld doordat ze vanwege hun beperking slechts parttime kunnen werken. Sinds de komst van de Participatiewet zijn mensen zonder baan vaak langdurig afhankelijk van een bijstandsuitkering. Deze uitkering is een sociaal vangnet, maar ontoereikend voor bestaanszekerheid op de langere termijn. Er liggen dus twee opgaven bij de politiek: 1. Meer gelijke kansen op werk creëren. 2. Bestaanszekerheid bieden.

In ons manifest hebben wij daarom gepleit voor een participatiebudget voor mensen met een beperking en voor aandacht voor dat mensen die naar vermogen werken ook ten minste het wettelijk minimumloon moeten verdienen. Deze twee thema's komen niet of nauwelijks terug in partijprogramma's. Wel is er aandacht voor de twee andere punten uit ons manifest:

- meer inzetten op ondersteuning op en naar de werkvloer (opmerkingen in relatie tot basisbaan of sociale werkvoorziening worden daar beschreven)
- afschaffen van de kostendelersnorm.

Naast deze twee punten hebben we ook onderwerpen bekeken die verband houden met het creëren van gelijke kansen en het bieden van bestaanszekerheid:

- De basisbaan (een term die vaak wordt genoemd)
- Vernieuwing sociale werkvoorziening
- Werken met uitkering
- Verhoging wettelijk minimumloon en/of uitkering

6.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Worden de bovenstaande 6 onderwerpen genoemd?

Nee	-
Ja, deels of heel beknopt	/
Ja	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvdD	SGP	DENK	50+	FvD
Ondersteuning op en naar de werkvloer	/	/	/	+	-	+	-	+	-	/	-	-	-
Werken met uitkering	+	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-
Verhogen WML en/of uitkering	/	+	+	+	/	+	+	+	/	-	+	+	-
Afschaffen kostendelersnorm	-	/	/	/	-	+	+	+	+	-	+	+	-
Basisbaan	-	+	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-
Vernieuwing sociale werkvoorziening	-	+	+	+	/	+	+	+	/	-	-	-	-

6.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

Ondersteuning op en naar de werkvloer

CDA, CU, D66, GL, PvdA, SGP, VVD laten zich uit over ondersteuning op de werkvloer:

- Belonen en ondersteunen ondernemers die mensen met beperking in dienst nemen. (CDA, CU)
- Elke regio krijgt een voorziening waar expertise is om mensen te begeleiden. Jobcoaching is belangrijk. (CU)
- Goede structurele beschikbaarheid van detachingsfaciliteiten, een no-riskpolis, loonkostensubsidie en jobcoaching. (D66)
- Eén werkloket waar iedereen, ongeacht eventuele uitkering, terecht kan met vragen over werk, loopbaan, scholing en begeleiding. Daarnaast invoering van bindend quotum, loondispensatie vervangen door loonkostensubsidie. Voor werkgevers jobcoaching en no-riskpolis. (GL)
- Goede ondersteuning voor mensen in de WIA en recht op begeleiding naar werk voor mensen in de Wajong. (PvdA)
- Eenvoudige ondersteuning breed beschikbaar voor werkgevers, zoals de no-risk polis. Bonus voor gemeenten als werkgever door gemeentelijke bemiddeling iemand in dienst neemt. Aanbestedingen vanuit overheid nemen als voorwaarde de inzet van mensen met een beperking op. (SGP)
- Baankansen verbeteren met ondersteuning en begeleiding op de werkvloer. Meer persoonlijke dienstverlening van UWV en gemeenten, aangevuld met kennis van gespecialiseerde bureaus. (VVD)

Werken met uitkering

CU, GL, PvdA, VVD zeggen over werken met een uitkering:

- Bij afhankelijkheid van uitkering geen vermogenstoets voor mensen met arbeidsbeperking en royale vrijlatingsregeling, zodat werken loont. (CU)
- Binnen een begeleidingstraject mogen mensen met een bijstandsuitkering tot 90 procent van het minimumloon bijverdienen om toe te werken naar een volledige baan. Jongeren mogen evenveel bijverdienen als iedereen. (GL)
- Werken met een uitkering moet lonen. (PvdA)
- Ruimere bijverdiengrenzen in de bijstand. (VVD)

Verhogen wettelijk minimumloon en/of uitkering

Alle partijen, behalve FvD en SGP, geven aan het wettelijk minimumloon te willen verhogen. De hoogte en of uitkeringen meestijden verschilt per partij.

- D66 wil dat uitkeringen deels meestijden.
- CDA wil dat sociaal minimum 2-jaarlijks herijkt wordt.
- VVD wil dat de bijstand niet automatisch meestijgt.
- 50Plus, CU, PvdA, GL, SP en DENK willen dat uitkeringen ten minste meestijden.
- PVV en PvdD laten zich niet over of uitkeringen moeten meestijden.

De WIA krijgt ook aandacht in verschillende programma's:

- PvdA wil dat meer mensen in aanmerking komen voor een WIA met fatsoenlijk inkomen.
- SP geeft ook aan de WIA te willen verbeteren.
- VVD wil mensen minder snel afschrijven met een beoordelingssysteem dat beter aansluit op de praktijk.

Afschaffen kostendelersnorm

FvD, PVV, SGP en VVD laten zich niet uit over de kostendelersnorm. De overige partijen:

- Gemeenten stimuleren om maatwerk te gebruiken rond de kostendelersnorm. (CDA)
- Kostendelersnormleeftijd omhoog en uitzondering voor acute hulp. (CU)
- Kostendelersnorm afschaffen voor (mantel)zorgers. (D66)
- Kostendelersnorm volledig afschaffen (GL, SP, PvdA, DENK, PvdD, 50plus)

Basisbanen

De term 'basisbaan' wordt genoemd door CDA, CU, D66, GL, PvdA. Dit zeggen de partijen erover:

- De basisbaan is een nieuwe kans voor mensen die langdurig in de bijstand zitten. (CDA)
- Mensen met een uitkering en een kleine kans op werk krijgen een passende basisbaan aangeboden. Bestaand vrijwilligerswerk kan als basisbaan gelden. (CU)
- Basisbanen voor mensen die niet in een reguliere baan aan de slag kunnen. (D66)
- Iedereen in de bijstand of de Wajong die geen werk kan vinden, krijgt recht op een basisbaan met fatsoenlijke arbeidsvoorwaarden en tenminste het minimumloon. (GL)
- De basisbaan is een volwaardige baan met fatsoenlijk salaris, waarmee mensen die nu ongewild langs de kant staan aan de slag kunnen. (PvdA)

Vernieuwing sociale werkplaatsen

CDA, CU, D66, GL, PvdA, PvdD, PVV en SP laten zich uit over vernieuwing en/of heropening van sociale werkplaatsen. Dit zeggen de partijen erover:

- Landelijk netwerk van Sociaal Ontwikkelbedrijven voor mensen die meer begeleiding nodig hebben bij eenvoudig werk. (CDA)
- Een sociale basisvoorziening voor werk als vangnet en springplank. (CU)
- Versterking van sociale werkvoorziening als zelfstandige werkplaats voor specifieke groep mensen die niet binnen geboden structuur aan het werk kan worden geholpen. (D66)
- Sociale ontwikkelbedrijven zodat er altijd een werkplaats is voor mensen met een arbeidsbeperking. (GL)
- Sociaal en beschut werk beschermen. (PVV)
- Sociale ontwikkelbedrijven met CAO en WML. (PvdA)
- Nieuw type sociale werkvoorziening. (PvdD)
- Invoering van sociale ontwikkelbedrijven. (SP)

7. Toegankelijkheid

7.1 Manifest Ieder(in) over Toegankelijkheid

Bij de ratificatie van het VN-verdrag is afgesproken dat toegankelijkheid de norm moet worden. Alleen zo wordt Nederland werkelijk inclusief en kunnen mensen met een beperking deelnemen aan alle facetten van het maatschappelijk leven. Er lopen op het moment actieplannen, waarbij verschillende sectoren of bepaalde gemeenten meer toegankelijk worden gemaakt met hulp van ervaringsdeskundigen. Toch kan de landelijke politiek ook nog veel doen.

We maken onderscheid tussen de volgende aspecten van toegankelijkheid:

- Algemene en/of fysieke toegankelijkheid
- Digitale toegankelijkheid
- Overheidscommunicatie
- Sport & cultuur toegankelijk

'Digitale toegankelijkheid' en 'overheidscommunicatie' blijken vaak overlap te vertonen. Wanneer het toegankelijkheid van specifiek overheid betreft, is dit onder overheidscommunicatie opgenomen.

7.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Worden de bovenstaande 4 onderwerpen genoemd?

Nee	-
Ja, maar erg beknopt of specifiek	/
Ja	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvDD	SGP	DENK	50+	FvD
Algemene en/of fysieke toegankelijkheid	/	+	+	+	-	+	-	+	/	+	-	-	-
Digitale toegankelijkheid	/	/	/	/	-	+	-	+	-	-	-	-	-
Overheidscommunicatie	+	+	/	+	-	+	-	/	/	/	-	-	-
Sport en/of cultuur toegankelijk	+	+	+	+	-	+	+	+	-	/	-	-	-

7.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

De meeste partijen benoemen het belang van toegankelijkheid, al blijft het veelal algemeen. Vier partijen hebben helemaal geen aandacht voor de in het schema opgenomen aspecten van toegankelijkheid, namelijk 50Plus, DENK, FvD en PVV. Opvallend is de relatief uitgebreide aandacht voor toegankelijkheid van sport en cultuur, in vergelijking met de andere aspecten.

Algemene en/of fysieke toegankelijkheid

CDA, CU, D66, GL, PvdA, PvdD, SGP, VVD zeggen het volgende over toegankelijkheid:

- Inclusieve wetgeving om toegankelijkheid te borgen, conform European Accessibility Act. (CDA)
- Openbare gebouwen moeten altijd toegankelijk zijn. Voor nieuwbouw van onderwijsgebouwen wordt toegankelijkheid opgenomen in regels van het bouwbesluit. (D66)
- Het Bouwbesluit wordt aangepast, zodat alle gebouwen toegankelijk worden. (PvdA)
- Alle gebouwen worden toegankelijk. (PvdD)
- Het actieprogramma *Onbeperkt meedoen!* Voortzetten en intensiveren (SGP)
- Kabinet stelt minimumeisen aan inclusieagenda en spoort gemeenten aan hier werk van te maken, zodat mensen met een beperking beter deel kunnen nemen aan het openbare leven. (SGP)
- Nederland wordt toegankelijk voor iedereen. (VVD)
- Toegankelijkheid wordt standaard meegenomen bij nieuwbouw en publieke gebouwen behoren toegankelijk te zijn voor mensen met een beperking. (CU, GL)
- Toegankelijkheid conform VN-verdrag wordt de norm. (GL, PvdA)

Digitale toegankelijkheid

50plus, CDA, CU, D66, GL, PvdA, PvdD, VVD zeggen het volgende over digitale toegankelijkheid:

- Aandacht vanuit overheden en bedrijven voor mensen die niet digivaardig zijn. (50Plus)
- Toegankelijkheid borgen conform European Accessibility Act (hieronder valt digitale toegankelijkheid, al wordt het niet expliciet benoemd). (CDA)
- Leermiddelen digitaal toegankelijk voor leerlingen met een beperking (D66)
- Digitaal betalingsverkeer en bestaande en nieuwe technologieën worden voor iedereen toegankelijk gemaakt. (GL)
- Landelijke investeringsagenda om digitale inclusie te bevorderen (PvdA)
- Verplichting voor MBO en HO om meer hoorcolleges toegankelijk online aan te bieden (VVD)
- De mogelijkheid om brieven altijd per post te ontvangen. (CU, VVD, PvdD)

Overheidscommunicatie

CDA, CU, D66, GL, PvdA, SGP, VVD zeggen het volgende over overheidscommunicatie:

- Een dienstbare overheid communiceert in begrijpelijke taal. In elke gemeente komt een loket voor mensen die zich niet redden met overheidsinstanties. (CDA)
- Betere voorlichting over de bestaande regelingen in begrijpelijk Nederlands. (CDA)
- Overheidscommunicatie moet uitblinken in toegankelijkheid met gebarentolken en begrijpelijke taal. (CU)
- Goede dienstverlening, transparante verantwoording en begrijpelijke communicatie. (D66)
- Overheidscommunicatie begrijpelijk en toegankelijk voor iedereen. Bij de overheid garantie voor mogelijkheid tot menselijk contact. (GL)
- Eén digitale overheid met toegankelijke dienstverlening. (PvdA)
- Toegankelijkheid van overheidswebsites moet beter. De Tweede Kamer zorgt voor betere volgbaarheid van activiteiten voor mensen met een beperking. (SGP)
- De overheid moet openstaan voor persoonlijk contact. Aandacht voor toegankelijke communicatie, zowel op fysieke locaties als per telefoon, post, e-mail en langs andere wegen. (VVD)

Sport en cultuur toegankelijk

CDA, CU, D66, GL, VVD, hebben aandacht voor toegankelijkheid van sport:

- Vergroten sportaanbod voor kinderen met een beperking. (CDA)
- Sporten wordt toegankelijk voor iedereen, wat voor beperking je ook hebt. Daarnaast komt er in 2025 een landelijk dekkend netwerk met inclusieve speeltuinen. (CU)
- Er mogen geen hindernissen zijn voor mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking om te kunnen sporten en bewegen. (D66)
- Garanderen toegang tot sport voor mensen met een beperking. (GL)
- Bij de inrichting van buurten moet meer rekening worden gehouden met mogelijkheden voor kinderen om te spelen en te sporten. Dat moet ook mogelijk zijn voor kinderen met een beperking. (SP)
- Sport moet voor iedereen toegankelijk zijn, ook voor mensen met een beperking. (VVD)

GL, PvdA, SGP hebben aandacht voor toegankelijkheid van cultuur:

- Iedereen krijgt toegang tot cultuur. Culturele instellingen worden beter toegankelijk. (GL)
- Mensen met een beperking mogen niet worden belemmerd als ze van kunst of cultuur willen genieten. Meer toegankelijke cultuur door inzet gebarentolken, rolstoelvriendelijke theaters en festivals. (PvdA)
- Toegankelijkheid van musea een aandachtspunt voor verstrekking van subsidies. (SGP)

8. Wonen

8.1 Manifest Ieder(in) over Wonen

Een geschikte woning of woonvorm verhoogt de zelfredzaamheid en het welbevinden van mensen met een beperking. Helaas is er een groot gebrek aan. Toch is goed wonen een grondrecht. Het is daarom noodzakelijk dat de overheid de regie neemt om deze woningnood op te lossen.

Dit beleid moet omvatten:

- Topprioriteit voor zelfstandig wonen in de maatschappij van mensen met een beperking, met speciale aandacht voor jongeren. Met als resultaat: meer geschikte en betaalbare woningen en een grote variatie aan woonvormen met ondersteuning. (In de analyse hebben we dit punt verdeeld in: 1. landelijke sturing en 2. de betaalbaarheid)
- Wooninitiatieven van ouders en van doelgroepen zelf faciliteren en ondersteunen.
- Schrapen van de verhuurderheffing voor woningcorporaties. Hierdoor krijgen die weer de middelen om toegankelijke en betaalbare sociale woningen aan te bieden.
- Toegankelijkheid standaard meenemen bij nieuwbouw, zodat alle nieuwe woningen levensloopbestendig en duurzaam zijn. (Dit punt komt terug bij 6 Toegankelijkheid)

8.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Worden de bovenstaande onderwerpen genoemd?

Nee	-
Ja, deels of erg beknopt	/
Ja	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvdD	SGP	DENK	50+	FvD
Meer landelijke regie op woningnood	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Meer/betaalbare woningen mensen met een beperking	/	/	+	+	/	+	+	+	/	+	/	/	/
Faciliteren wooninitiatieven	/	/	/	+	-	/	/	+	/	-	-	/	-
Schrappen verhuurdersheffing	/	+	+	+	-	+	+	+	+	/	+	+	-

8.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

Alle partijen hebben in hun programma aandacht voor de woningnood, maar mensen met een beperking worden weinig genoemd. Omdat iedereen gebaat is bij het oplossen van de woningnood, worden de algemene punten van partijen hieronder weergegeven. Waar specifiek aandacht is voor mensen met een beperking, wordt dit vermeld.

Meer landelijke regie op woningnood

Alle partijen willen meer landelijke regie op de woningnood.

- Een grootschalig Nationaal Woonplan (CDA)
- Provincies krijgen meer (aanwijzings)mogelijkheden om te sturen. Denk aan het handhaven van een norm van 30% sociale nieuwbouw of (...) woningen voor kwetsbare doelgroepen en voor ouderen. 1 miljard extra voor ouderenwoningen. (CU)
- De overheid gaat weer regie nemen en komt vanuit het volkshuisvestingsfonds met een woningbouwoffensief voor (sociale) huurwoningen en koopwoningen. 1 miljoen nieuwe woningen voor 2030. (GL)
- Meerjarig woningbouwprogramma met jaarlijks minimaal 100.000 woningen. (PvdA)
- Het Rijk moet samen met decentrale overheden erop toezien dat voldoende huizen beschikbaar zijn. (SGP)
- Een nationaal bouwplan. (SP)
- Meer woningbouw en meer landelijke sturing. Prioriteit voor middeninkomens en extra aandacht voor seniorenwoningen. (VVD)
- Een nieuw ministerie op thema wonen (precieze benaming verschilt per partij). (50Plus, CDA, D66, DENK, FvD, PVV, PvdD, SP)

Meer en betaalbaar woningaanbod

Alle partijen laten zich uit over meer en betaalbaar woningaanbod.

- Beperking huurverhoging en resultaat afspraken. (50Plus)
- Binnen tien jaar 1 miljoen nieuwe woningen. (CDA)
- Vanuit Europese Unie regelen dat woningcorporaties weer toe wordt gestaan om te investeren in huurwoningen voor lage en middeninkomens. (CU)
- Vóór 2030 meer dan een miljoen huizen bouwen. Er is veel te kort aan woningen voor (...) mensen met een beperking. Daarom meer huizen bouwen voor alle levensfasen en behoeften. Wettelijke beperking op jaarlijkse huurstijging. (D66)
- Meer goede, betaalbare sociale huur. (DENK)
- Snel nieuwe woningen bouwen, met name in het middensegment. (FvD)
- Huren fors verlagen. Meer woningen en meer nieuwe aangepaste woningen nodig voor ouderen. (PVV)
- Meer passende woningen voor (...) mensen met een beperking die zorg nodig hebben. (GL)
- Huurverhoging in sociale huursector worden beperkt. Meer betaalbare sociale huurwoningen. (PvdA)
- 5 jaar bevroren van huren en meer geld voor sociale woningbouw. (PvdD)
- He kabinet stimuleer gemeenten nadrukkelijk aandacht te hebben voor het tekort oplossen van betaalbare, toegankelijke woningen voor mensen met een beperking. (SGP)
- Passende woonvormen in gemeenten voor jongeren met autisme (SGP)
- Meer woonruimte voor mensen met een beperking. (SP)
- Lagere huur voor huurders bij woningcorporaties. (VVD)

Faciliteren wooninitiatieven

50Plus, CDA, CU, GL, PvdA, PvdD, VVD benoemen wooninitiatieven:

- Meer inzet op alternatieve woonvormen (met zorg). (50Plus)
- Een gevarieerd aanbod van nieuwe vormen van wonen en zorg voor de ouderenzorg en ruimte voor alternatieve woonvormen. (CDA)
- Het woonplaatsbeginsel mag niet leiden tot belemmeringen in de toegang tot passende woonzorg voor mensen met ernstige psychische ziekten. Meer kleinschalige woonhuizen. (CU)
- Meer ruimte particuliere collectieven, gezamenlijke woonvormen, wooncoöperaties. (GL)
- Ondersteunen van beschermde woonvormen voor kwetsbare groepen. (PvdA)
- Ruimte voor ontwikkeling andere samenlevingsvormen waarbij mensen voor elkaar zorgen. (PvdD)
- Investeren in meer toekomstbestendige woningen en kleinschalige woonvormen voor ouderen. (VVD)

Schrappen verhuurdersheffing, meer financiële ruimte voor corporaties

Alle partijen, behalve FvD en PVV, laten zich uit over de verhuurdersheffing:

- De verhuurdersheffing veranderen we in een verplichte bijdrage aan een corporatiefonds die gerelateerd is aan de gemiddelde huurprijzen in hun woningbestand. (D66)
- Heffingsvermindering verhuurderheffing. (SGP)
- Woningbouwcorporaties die meer woningen bouwen krijgen een korting op de verhuurderheffing te geven. De verhuurderheffing aanpassen zodat het voor corporaties meer loont om dure woningen te verkopen en daarvoor goedkope woningen in de plaats te bouwen. (VVD)
- Afschaffen verhuurdersheffing. (CDA, CU, GL, SP, PvdA, PvdD, DENK, 50Plus)

9. Zelfstandig reizen

9.1 Manifest Ieder(in) over zelfstandig reizen

Mensen met een beperking willen net als ieder ander zelfstandig naar school, werk, familie en sociale activiteiten kunnen gaan. Maar dat is vaak lastig omdat het openbaar vervoer lang niet altijd zelfstandig toegankelijk is.

Uiterlijk 2040 moet het openbaar vervoer volledig toegankelijk zijn. Omdat dat nog ver weg is, maken veel vervoerders minder werk van toegankelijkheid dan mogelijk is. Ook is het niet inzichtelijk wat vervoerders op het gebied van toegankelijkheid wel en niet voor elkaar hebben. Zolang het openbaar niet toegankelijk is, moet het doelgroepenvervoer verder worden verbeterd en beter worden toegesneden op de individuele behoeften.

Wat is er nodig om dit voor elkaar te krijgen?

- Een meer sturende rol van de overheid bij het volledig toegankelijk krijgen van het openbaar vervoer; bijvoorbeeld door het aanjagen van verandering, het handhaven van regels en het monitoren van de gemaakte vooruitgang;
- Meer maatwerk in het doelgroepenvervoer; vervang bijvoorbeeld de vaste kilometerbudgetten van Valys door een persoonsvolgende financiering.
- Toegankelijkheid van de openbare ruimte (zie hoofdstuk 6: Toegankelijkheid)

9.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Worden de bovenstaande onderwerpen genoemd?

Nee	-
Ja, maar deels of erg beknopt	/
Ja	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvdD	SGP	DENK	50+	FvD
Verbeteren toegankelijkheid openbaar vervoer	/	-	+	-	/	+	+	+	+	+	/	-	-
Meer maatwerk doelgroepenvervoer	-	-	-	-	-	-	/	-	-	-	-	-	-

9.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

De meeste partijen hebben in hun programma aandacht voor verbeteringen van het openbaar vervoer. D66, Groenlinks, PvdA, PvdD, SGP en SP richten zich daarbij specifiek op het verbeteren van de toegankelijkheid voor mensen met een beperking. VVD, PVV en DENK doen dat niet. Maar opereren wel plannen voor algemene verbeteringen van het openbaar vervoer. Voorstellen over meer maatwerk bij doelgroepenvervoer komt in geen enkel programma specifiek naar voren. Alleen de SP lijkt hier enige aandacht voor te hebben. Die partij wil namelijk meer maatwerk bij vervoer voor mensen met een beperking.

Verbeteren toegankelijkheid openbaar vervoer voor mensen met een beperking

D66, GL, PvdA, PvdD, SGP, SP zeggen over toegankelijkheid van het OV:

- Alle stations vanaf 2025 zelfstandig toegankelijk voor mensen met een fysieke beperking. Het is van belang dat het openbaar vervoer en de daarbij horende voorzieningen voor iedereen in Nederland toegankelijk is. (D66)
- Beter vervoer in landelijke gebieden voor ouderen en mensen met een beperking en vervoer van en naar OV-hubs. (D66)
- Het openbaar vervoer (...) worden goed toegankelijk voor ouderen en mensen met een beperking. (GL)
- Extra investeren in de toegankelijkheid van het OV voor mensen met een beperking (PvdA)
- Treinstations worden beter toegankelijk gemaakt voor ouderen, mensen met een beperking en fietsers. (PvDD)
- Ook mensen met een beperking moeten zoveel mogelijk op het ov kunnen rekenen, daarom Besluit toegankelijkheid ov aanscherpen. Bij aanbestedingen dienen behartigers van de belangen van mensen met een handicap inspraak te krijgen. (SGP)
- Vervoer op maat, in het bijzonder voor mensen met een beperking (SP)
- Stads- en streekvervoer maken we gratis voor ouderen (65-plus) en jongeren en voor mensen met een beperking (SP)

Betaalbaarheid openbaar vervoer

Verschillende partijen (CU, DENK, PVV, PvdA, SGP) bepleiten betaalbaar openbaar vervoer. Hoewel hierbij niet specifiek mensen met een beperking genoemd wordt, is dit uiteraard voor hen ook belangrijk. Zeker voor de mensen met een beperking die erg afhankelijk zijn van openbaar vervoer en/of weinig te besteden hebben.

- Minimumprijs van NS wordt gelijk aan overig openbaar vervoer. Kortere reizen worden goedkoper. (CU)
- Pilots met gratis openbaar vervoer, voornamelijk gericht op ouderen en minima. (DENK)
- Het openbaar vervoer is voor iedereen betaalbaar en toegankelijk. (PvdA)
- Aanpak van vervoersarmoede, vooral voor ouderen in landelijk gebied: voorzieningen steeds verder weg, ov minder dichtbij en steeds duurder (SGP)
- Betaalbaar openbaar vervoer (DENK, PVV)

Bereikbaarheid landelijke gebieden

CU, CDA, D66, GL, PvdA, PvdD, VVD zeggen over bereikbaarheid van landelijke gebieden:

- Goede verbindingen en kortere reistijd vanuit Randstad met andere delen van het land zijn van belang. (CU)
- Bij concessieverlening voor OV is goede bereikbaarheid van en binnen dunbevolkte gebieden een belangrijk criterium. (CDA)
- Beter vervoer in landelijke gebieden voor ouderen en mensen met een beperking en vervoer van en naar OV-hubs. (D66)
- Heel Nederland beter bereikbaar met openbaar vervoer, in kleinere steden (GL)
- Stad en platteland goed met elkaar verbinden (PvdA)
- Het openbaar vervoer wordt betrouwbaar, betaalbaar en toegankelijk, ook op het platteland (PvDD)
- Meer aandacht voor regionale spoorverbindingen (VVD)

Algemene verbeteringen openbaar vervoer

PvdD, SP, VVD stellen de volgende algemene verbeteringen voor:

- In elk treinstel zijn wc's, stopcontacten en internet (PvDD)
- Investeren in het OV, ten koste van asfalt (SP)
- Goed openbaar vervoer en andere werk- en schooltijden moeten aan bod komen (VVD)

10. Mantelzorg

10.1 Manifest Ieder(in) over Mantelzorg

Naasten en mantelzorgers zijn onmisbare – maar vaak over het hoofd geziene – schakels in het zorgsysteem. Veel onderzoeken laten helaas zien dat mantelzorgers onder grote druk staan en overvraagd (dreigen te) worden. Ondertussen wordt er ook nog een steeds groter beroep op mantelzorgers gedaan bijvoorbeeld door gemeenten.

Mantelzorgen is zwaar – zeker als het lang duurt – en brengt vaak grote offers met zich mee. Veel mantelzorgers gaan bijvoorbeeld minder werken. Om mantelzorgers te helpen is er betere ondersteuning nodig.

Dat vraagt volgens Ieder(in) om:

- Een stevige positie bij het vaststellen en vormgeven van zorg en ondersteuning
- Financiële compensatie
- Voldoende beschikbaarheid van respijtzorg
- Mogelijkheid om mantelzorgverlof op te nemen

10.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Worden de bovenstaande onderwerpen genoemd?

Nee	-
Ja, maar algemeen of beknopt	/
Ja en heel uitgebreid	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvdD	SGP	DENK	50+	FvD
Verbeteren van Mantelzorg	/	+	+	+	-	/	+	+	+	+	/	+	/
Stevige positie bij het vormgeven van zorg en ondersteuning	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-
Financiële compensatie	-	-	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-
Respijtzorg	/	+	+	+	-	-	+	+	-	+	-	-	-
Mantelzorgverlof	-	+	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-

10.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

De meeste partijen pleiten in hun programma dat de ondersteuning van mantelzorgers beter moet. DENK en VVD blijven daarin vrij algemeen. Andere partijen (CDA, D66, CU, GL, SP, PvdA, SGP en 50Plus) gaan verder dan een algemene opmerking. Slechts één partij noemen mantelzorg helemaal niet, namelijk de PVV.

Een stevige positie bij het vaststellen en vormgeven van zorg en ondersteuning

50Plus, PvdA, PvDD pleiten hiervoor:

- Ook zwaardere verpleegzorg kan gewoon aan huis geleverd worden. Hierbij is het essentieel dat mantelzorgers goed betrokken blijven. (50Plus)
- Versterken verbinding tussen professionele en informele zorg (PvdA)
- Meer rekening houden met mantelzorgers bij toegang tot en evaluatie van zorg (PvDD)

Financiële compensatie

D66, GL, PvdA, PvDD, SGP, SP zeggen over financiële compensatie:

- Automatische inkomenssteun i.p.v. Pgb bij langdurige intensieve mantelzorg (D66)
- Kostendelersnorm afschaffen voor huishoudens waar huisgenoten (mantel) zorgen (D66)
- Kortdurend zorgverlof wordt uitgebreid en langdurig zorgverlof wordt deels betaald (GL)
- Afstappen van onnodige bijstandsverplichtingen voor mantelzorgers die niet kunnen werken naast mantelzorg (PvdA)
- Mantelzorgers worden (financieel) ondersteund (PvDD)
- Meer beloning en waardering mantelzorgers (SGP)
- Kostendelersnorm afschaffen; mantelzorgers mogen geen boete krijgen voor steun die zij verlenen (SP)

Voldoende beschikbaarheid van respijtzorg

CDA, CU, D66, PvdA, SGP, SP zeggen over beschikbaarheid van respijtzorg:

- Vergroten van aanbod van respijtzorg en aanvraag eenvoudiger (CDA)
- Vervangende zorg of respijtzorg wordt tijdig, makkelijk en op maat beschikbaar (CU)
- Logeerszorg als tussenvorm tussen thuis en verpleeghuis (D66)
- Ontlasten mantelzorgers (alsmede professionele zorgverleners) met o.a. uitbreiding van respijtzorg (PvdA)
- Tekort in aanbod respijtzorg aanpakken (SGP)
- Gemeentelijk basispakket met o.a. ondersteuning voor mantelzorg (respijtzorg) (SP)

Mogelijkheid om mantelzorgverlof op te nemen

CDA, CU, D66, GL, PvdA zeggen over mantelzorgverlof:

- Aandacht voor mantelzorgverlof in CAO's (CDA)
- Beter faciliteren van mantelzorgverlof door werkgevers. De overheid maakt daarover afspraken met werkgevers. Er komt een langer durend betaald zorgverlof. (CU)
- Aanmoedigen afspraken over mantelzorg en verlof in CAO (D66)
- Kortdurend zorgverlof wordt uitgebreid en langdurig zorgverlof wordt deels betaald (GL)
- Mantelzorgverlof en betaald zorgverlof mantelzorgers uitbreiden (PvdA)

Aandacht voor jonge mantelzorgers

CDA, PvdA, VVD hebben aandacht voor jonge mantelzorgers:

- Aandacht voor jonge scholieren die mantelzorgen (CDA)
- Minderjarig mantelzorgers ontlasten en ondersteunen (PvdA)
- Jonge mantelzorgers actief tijdelijk vervangende zorg aanbieden (VVD)

Mantelzorgondersteuning en overig

50Plus, CU, D66, FvD, GL, PvdA, SGP zeggen het volgende hierover:

- Investeren in betere en flexibele ondersteuning van mantelzorgers (50Plus)
- In elke gemeente is of komt een steunpunt Mantelzorg (CU)
- Experimenten met mantelzorgsparen: wie uren mantelzorg biedt aan iemand buiten de eigen familie, kan die later 'terugkrijgen' als hij zelf zorgbehoevend wordt.
- Mantelzorgakkoord om overbelasting van mantelzorgers te signaleren en te voorkomen (D66)
- Stimuleren en ondersteunen mantelzorg via innovatie (bijv. generatiewoningen) (Fvd)
- Lokale en regionale afspraken over mantelzorgondersteuning; een gemeentelijke stimuleringsregeling voor structurele ondersteuning van alle vrijwillige inzet. (SGP)
- Voldoende ruimte uitkeringsgerechtigden om mantelzorg te verrichten (SGP)
- Toezichhouders moeten erop letten dat gemeenten wettelijke verplichtingen nakomen om mantelzorgers te ontlasten (SGP)
- Meer mantelzorgwoningen (50Plus, D66, GL en PvdA)

11. Rechtspositie

11.1 Manifest Ieder(in) over Rechtspositie

Mensen met een beperking of chronische ziekte lopen nog regelmatig aan tegen uitsluiting of achterstelling. Verder hebben ze te maken met overheden die hun recht op zorg beperken of betwisten. Dit leidt vaak tot slepende beroeps- of rechtszaken. Sinds de decentralisaties zijn er bijna 7000 rechtszaken gevoerd over de Wmo, waarvan 1570 zaken tot aan de hoogste bestuursrechter zijn uitgevochten. In ruim 40% van de zaken won de burger; een veel hoger percentage dan gebruikelijk is in zaken tussen burger en overheid. De rechtspositie van mensen met een beperking moet daarom worden versterkt.

In dit kader noemden we in hoofdstuk twee al het VN-verdrag Handicap en het ratificeren van het Facultatieve Protocol van het VN-verdrag Handicap. Hier gaan we nog even kort in op de toegang tot rechtshulp.

11.2 Standpunten in partijprogramma's

Toelichting op tabel:

Wordt het thema genoemd in het partijprogramma?

Nee	-
Ja	+

Thema:	VVD	CDA	D66	CU	PVV	GL	SP	PvdA	PvdD	SGP	DENK	50+	FvD
Verbeter toegang tot rechtshulp	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+	-
Rechtsbijstand	-	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-
Meer budget sociale advocaten	-	-	+	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-

11.3 Verder uitgelicht: wat zeggen de verschillende partijen?

Van alle partijen noemen er 6 het verbeteren van de toegang tot rechtshulp in hun programma, namelijk de CU, D66, PvdA, PvdD, SP en 50Plus. CU noemt daarbij nadrukkelijk mensen met een beperking.

Verbeter toegang tot rechtshulp

50Plus, CU, D66, DENK, PvdA, PvdD, SP zeggen het volgende hierover:

- Goede toegankelijkheid van het rechtssysteem (50Plus).
- Beter toegang tot hulp. Er komen meer en beter toegankelijke hulploketten met een hoog servicegehalte, die zowel fysiek als online beschikbaar zijn. (CU)
- Geen sluiting van rechtbanken, stimuleren initiatieven recht dichtbij brengen (CU)
- Rechterlijke procedures moeten begrijpelijk zijn voor iedereen. Mensen moeten zich gehoord voelen en goede hulpverlening krijgen. (D66)
- Rechtsbijstand moet toegankelijker voor mensen met een laag inkomen (DENK)
- Terugdraaien privatisering sociale rechtshulp. Ruimte voor alternatieve vormen van rechtspraak, zoals regelrechters, schuldenrechters en wijkrechtspraak. (GL)
- Een belangrijke voorwaarde is dat burgers sneller het recht kunnen vinden. (PvdA)
- Beter rechtshulp voor mensen met een beperkt inkomen. (PvdD)
- Verbeteren toegang tot het recht, dit is een fundament van onze rechtsstaat. (SP)

CU, D66, DENK en PvdA vinden de rechtsbijstand belangrijk om het toegang tot recht voor iedereen te versterken. CU en D66 pleiten voor meer budget.

Rechtsbijstand

CU, CDA, D66, DENK, GL, PvdA, PvdD, SP zeggen het volgende hierover:

- De toegang van middeninkomens tot de rechtsbijstand verbeteren (CDA)
- Meer geld naar rechtsbijstand. Het is belangrijk dat iedereen zijn recht kan halen, en niet alleen degenen die het zich financieel kunnen veroorloven (CU)
- Mensen met een kleine beurs krijgen rechtsbijstand door sociaal advocaten. Hier mag niet op worden bezuinigd (D66)
- De rechtsbijstand krijgt extra middelen (PvdA)
- De sociale advocatuur moet voldoende tijd en vergoeding krijgen, zodat iedereen verzekerd kan zijn van goede rechtsbijstand (PvdD)
- Rechtsbijstand is een publieke voorziening. (GL)
- Je recht halen is voor steeds meer mensen onbetaalbaar geworden. Door de hoge kosten van een procedure en het uitkleden van de rechtsbijstand. Om het recht toegankelijk te maken starten we met Huizen van het recht, dicht in de buurt. Waar rechters spreekuur hebben en waar advocaten, mediators en schuldhulpverleners aanwezig zijn (SP)

Een ander onderwerp wat door verschillende partijen benoemd wordt, om rechtshulp toegankelijker te maken, is de vergoeding voor sociaal advocaten (D66, DENK, GL, PvdD, SP). Daarbij noemen ook diverse partijen het verlagen van de griffiekosten (50Plus, GL, PvdD, SP).

Sociaal advocaten en/of griffierechten

50Plus, CDA, D66, DENK, GL, PvdA, PvdD, SP zeggen het volgende hierover:

- Griffierechten gaan omlaag (50Plus)
- Kwaliteit van de sociale advocatuur op peil houden (...); commerciële advocatenkantoren moeten een grotere bijdrage leveren in de vorm van pro-deo zaken (CDA)
- Het ideaal dat alle advocatenkantoren ook gesubsidieerde rechtsbijstand zaken doen. (CU)
- Mensen met een kleine beurs krijgen rechtsbijstand door sociaal advocaten. Hier mag niet op worden bezuinigd. De vergoedingen van sociaal advocaten worden verhoogd (D66)
- De sociale advocatuur moet niet verder uitgekled worden (DENK)
- Voldoende geld voor de sociale advocatuur zodat iedereen die een advocaat nodig heeft daar een beroep op kan doen. De hoogte van griffierechten wordt bepaald door de draagkracht van de betrokken partij. (GL)
- Extra middelen voor rechtsbijstand en meer budget sociale advocatuur; lage griffierechten voor gewone burgers. Een belangrijke voorwaarde hierbij is dat burgers sneller het recht kunnen vinden. (PvdA)
- De sociale advocatuur moet voldoende tijd en vergoeding krijgen, zodat iedereen verzekerd kan zijn van goede rechtsbijstand. We verlagen de standaard griffiekosten. (PvDD)
- Sociaal advocaten zijn onmisbaar voor mensen die geen dure advocaat kunnen betalen. We verhogen de vergoedingen voor sociale advocaten, verlagen de eigen bijdragen. De griffierechten gaan omlaag. (SP)

Bijlage 1 Reacties van politieke partijen

Voorafgaand aan de publicatie hebben we de partijprogramma analyse toegestuurd aan politieke partijen om hen in de gelegenheid te stellen voor een reactie. Enerzijds of feitelijke onjuistheden te corrigeren. Anderzijds zodat politieke partijen zich uit kunnen spreken over thema's die zij belangrijk vinden, maar die niet staan opgenomen in de partijprogramma's. Zeven partijen hebben gereageerd: 50Plus, ChristenUnie, CDA, GroenLinks, PvdA, PVV en SP. Hieronder leest u per partij de reactie.

50Plus

"Het verkiezingsprogramma van 50PLUS is in vrij algemene termen opgesteld. Dat wil niet zeggen dat wij zaken die niet vermeld staan, of slechts in algemene zin, niet belangrijk vinden!"

In aanvulling op het partijprogramma merkt 50PLUS de volgende punten op: 50Plus ondersteunt de ratificatie van het facultatieve protocol en de inzet van ervaringsdeskundigheid.

Op het gebied van zorg en ondersteuning pleit 50Plus al langer voor goede ondersteuning in de Wmo, goede cliëntondersteuning en één loket bij gemeenten. Ook vraagt 50Plus regelmatig aandacht voor de betaalbaarheid van zorg en de stapeling van zorgkosten.

50Plus is voor inclusief onderwijs. En voor invoering van een basisbaan tegen WML. Ook pleit 50Plus voor heropening van de sociale werkvoorziening.

In relatie tot mantelzorg heeft 50Plus verschillende initiatieven ondernomen om te zorgen dat mantelzorgers extra ondersteuning krijgen en meer mantelzorgwoningen. Verder stelt 50Plus alle aspecten van toegankelijkheid, inclusief vervoer, belangrijk te vinden en zich ook hiervoor blijvend in te zetten. Verder heeft 50Plus altijd gepleit voor verlaging van griffierechten en zal dit blijven doen.

ChristenUnie

"Een waardevolle analyse van Ieder(in) op ons verkiezingsprogramma! We kunnen ons erg vinden in hun uitgangspunt van de analyse dat concrete ideeën nodig zijn om het algemene ideaal van het bevorderen van gelijke kansen te verwezenlijken. Dat hebben we in ons verkiezingsprogramma ook voor mensen met een beperking proberen te doen. Wat niet expliciet in ons verkiezingsprogramma staat maar waar ons hart wel voor klopt is de toegankelijkheid van het openbaar vervoer voor mensen met een beperking. Daar hebben we ons afgelopen jaren hard voor gemaakt en dat zullen we blijven doen. Zo hebben we afgelopen november nog het kabinet verzocht de toegankelijkheidseisen voor het ov aan te scherpen omdat nog teveel mensen met een beperking belemmerd worden. We zijn gemotiveerd om hieraan en aan andere plannen te werken die een meer toegankelijke en eerlijke samenleving dichterbij brengen."

CDA

Het CDA geeft op verschillende punten aan standpunten in het belang van mensen met een beperking te ondersteunen, maar dat dit niet telkens in het partijprogramma is opgenomen.

Het CDA verwijst hiervoor onder meer naar ingediende moties over: welke stappen er nodig zijn voor ratificatie van het facultatieve protocol; opname van fysiotherapie in het basispakket; recht doen aan uitkomsten van bezwaarprocedures WMO; kostendelersnorm aanpassen en onderzoek doen naar het effect ervan; toegankelijkheid van het OV.

Daarbij verwijst het CDA voor de inzet op zorg en ondersteuning naar projecten Onbeperkt Meedoen, cliëntondersteuning en volwaardig leven. In relatie tot inclusief onderwijs benadrukt het CDA hier ook stappen in te willen zetten door middel van hybride samenwerkingsvormen tussen regulier en speciaal onderwijs. In relatie tot aandacht voor vervolgonderwijs heeft het CDA zich ingezet voor een bijzonder kenmerk 'zorg en welzijn'. Tot slot onderschrijft het CDA naast het belang van toegankelijke sport eveneens het belang van toegankelijke cultuur.

GroenLinks

GroenLinks geeft aan dat in de partijprogramma analyse alleen wordt bijgehouden wat er in het programma staat, maar dat er geen rekening wordt gehouden met wat partijen de afgelopen jaren hebben gedaan. Daarbij stelt GroenLinks bewust een kort en leesbaar programma te hebben geschreven vanuit leesbaarheidsoverwegingen. Partijen met een langer programma komen daardoor beter uit de test. Verder geeft GroenLinks aan 'meer samenhang op verschillende levensgebieden' niet letterlijk te hebben opgenomen in het partijprogramma, maar dit wel belangrijk te vinden. GroenLinks wil dit bewerkstelligen door de marktwerking af te schaffen. Hierdoor wordt afstemming en samenhang volgens GroenLinks eenvoudiger.

PvdA

De PvdA zegt, in aanvulling op de partijprogramma analyse, nadrukkelijk belang te hechten aan toegankelijke overheidscommunicatie. De PvdA verwijst ter onderbouwing onder meer naar de inzet op de erkenning van Nederlandse Gebarentaal en de inzet tijdens persconferenties. Daarbij geeft de PvdA aan verschillende plannen te hebben met betrekking tot zorg en ondersteuning die buiten de analyse vallen. In zijn algemeenheid zet de PvdA in op zorg in de buurt organiseren en meer wijkverpleging. Daarnaast verwijst de PvdA naar dat zij het VN-verdrag Handicap onderschrijven en daarmee dus ook het recht op zorg en ondersteuning.

PVV

De PVV geeft aan dat vertegenwoordiging van het parlement meer omvat dan wat in het verkiezingsprogramma valt op te sommen. Daarbij gaat het uiteindelijk om wat je doet en niet wat in het verkiezingsprogramma staat. Als voorbeeld draagt de PVV het bovenregionale Valysvervoer aan. De PVV geeft aan de afgelopen jaren zich hard gemaakt te hebben voor de opheffing van de kilometerregistratie en hiervoor meerdere moties te hebben ingediend, maar dat dit telkens onvoldoende steun kreeg.

SP

De SP zegt op verschillende punten de standpunten van Ieder(in) te ondersteunen, maar dat dit niet altijd is opgenomen in het verkiezingsprogramma. Zo stelt de SP voor ratificatie van het facultatieve protocol te zijn en belang te hechten aan de inzet van ervaringsdeskundigheid. De SP pleit voor inclusief onderwijs en hecht belang aan alle aspecten van toegankelijkheid. Ook is de SP voor mantelzorgverlof en meer maatwerk bij doelgroepenvervoer. Voor een duidelijk overzicht van de standpunten, verwijst de SP naar hun site: <https://www.sp.nl/standpunten/overzicht>.

Bijlage 2: Overzicht van partijprogramma's

Programma's van partijen uit de analyse:

Voor de partijen in onze analyse volgen hieronder de links naar de websites met de volledige partijprogramma's. Daarbij is aangegeven of er ook aandacht is voor toegankelijkheid. Alle PDF's zijn voorleesbaar, maar niet allemaal navigeerbaar met tabtoets:

[50Plus](#) – [Hier](#) beschikbaar in korte, heldere taal.

[CDA](#) – Ook beschikbaar in duidelijke taal en op aanvraag in braille.

[ChristenUnie](#)

[D66](#) – Beschikbaar in eenvoudige taal, gebarentaal, en een samenvatting.

[DENK](#)

[FvD](#)

[GroenLinks](#) – Beschikbaar in eenvoudige taal.

[PvdA](#) – Beschikbaar in eenvoudige taal.

[PvdD](#) – Beschikbaar in gewone taal en gebarentaal.

[PVV](#)

[SGP](#)

[SP](#) – Voorleesknoop op de site. Beschikbaar in eenvoudige woorden.

[VVD](#) – Voorleesknoop op de site.

Overige verkiesbare partijen Tweede Kamer Verkiezingen 2021:

[Hier](#) is een overzicht te vinden van alle 37 verkiesbare partijen en de partijprogramma's.